

TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞMESİNDE TOPLUMSAL SORUN ALANLARI

Gülay ERCİNS*

Öz:

Türkiye’de demokrasinin bütün kurum ve alt yapılarıyla birlikte yerleşmiş olduğunu söylemek güçtür. Demokratik kurum ve yapıların oluşmasında yasal çerçevenin önemli ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen, demokrasinin pekişmesinin önünde siyasal kültüründen kaynaklanan toplumsal engeller söz konusudur.

Güçlü bir demokrasiye sahip olunması ve demokratik kurumların kurulabilmesi için ilk ve en önemli gereklilik uygun bir siyasal kültürün varlığıdır. Elitler ve kitlelerce demokratik değerlerin içselleştirilmesi, siyasal kültürle doğrudan ilgilidir. Siyasal kültür birden ortaya çıkmadığı gibi kısa sürede değişime veya dönüşüme de uğramaz. Türk demokrasisi, siyasal kültüründeki eksiklikler nedeniyle kurumsallaşıp gelişmemektedir. Türkiye’de demokrasinin gelişebilmesi bir siyasal kültür ortamına ihtiyaç vardır. Siyasal kültür ortamı; toplumsal hoşgörü, karşılıklı güven, bireysel özgürlükler, adalet ve eşitlik, ortak hedefe yönelik olarak birlikte hareket etme ve siyasal etkinlik duygusu unsurlarından oluşmalıdır.

Türkiye’de kültürel ve toplumsal boyutta demokrasinin pekişmesinin önünde güven, hoşgörü eksikliği, siyasal seçkincilik duygusu zayıf bir sivil toplumun varlığı gibi engeller, bu çalışmanın temel düşüncesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasal Kültür, Toplumsal Güven, Sivil Toplum Kuruluşları

---

* Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, gercins@cumhuriyet.edu.tr

**THE SOCIAL PROBLEMS AREA IN DEMOCRATIZATION OF
TURKEY**

Abstract:

It is difficult to say the Turkish democracy located along with all institutions and infrastructures of democracy. Although the legal framework in the formation of institutions and structures of democracy had substantially completed, there are social barriers due to political culture in front of the compaction of democracy.

The first and the most important necessity of having a strong democracy and establishment of democratic institutions is the existence of a proper democratic culture. Internalization of a democratic culture by the elites and the masses is directly related to political culture. Political culture cannot change or get transformed abruptly as it has not come into being all of a sudden. The Turkish democracy can not develop and institutionalize because of deficiencies of Turkish political culture. There is a political culture environment for development of Turkish democracy. The political culture environment ought to consist of social tolerance, mutual trust, individual freedom, justice and equality, common movement progress to common goal and the sensation of political activity.

The main purpose of this study is to determine the barriers of compaction of Turkish democracy on the social and cultural basis. These barriers are lack of the tolerance and confidence, political pre-eminence sensation and the existence of not strong a civil society.

Keywords: Democracy, Political Culture, Social Confidence, Non Governmental Organization.

GİRİŞ

Demokrasinin kurumsal ve yasal düzenlemelerle desteklenmesinden ziyade, toplumsal temeller üzerinde gelişmesi çok önemlidir. Bu da ancak, demokratik değerlerin yerleşmesi, demokratik kişilik özelliklerinin bireyler tarafından içselleştirilmesi, devlet temelli yukarıdan demokratikleşme projeleri yerine, sivil toplum temelli aşağıdan demokratikleşme projelerinin gerçekleştirilmesi, devlet ile toplum arasında anlayış ve güvenin kurulması, yurttaşın sadece oy veren seçmenler olarak kaldığı pasif katılım düzeyinden alınarak, birlikler oluşturan, soran, danışılan ve karar veren bireyler olarak aktifleştirilmesi ile söz konusu olabilir.

Türkiye, dönem dönem kesintiler olsa da çok partili hayata ve temsil geleneğine sahip bir ülkedir. Ancak, Türk modernleşme sürecinde devlet, bireyi ve bir bütün olarak toplumu kuşatmış; onları sosyal, kültürel, ekonomik, hukuksal ve siyasal yönlerden düzenlemeye, diğer bir deyişle dönüştürmeye çalışmıştır. Ekonomik alanda uygulanan devletçi politikalar, siyasal alanda da devlet iradesi doğrultusunda sonuçlar doğurmuştur. Bununla birlikte gerek ulusal gerekse yerel düzeyde demokratik kurumsallaşma ve yasal düzenlemelerde belirli bir düzeye gelinmiş olsa da, kağıt üzerinde yapılan bu düzenlemeler ileri bir demokrasi için yeterli değildir. Türkiye'de sistemin kurumsal işleyişini değişik düzeylerde olumsuz etkileyen önemli kültürel ve toplumsal sorunlar bulunmaktadır. Hoşgörü yetersizliği, bireyler ve elitler arası güvensizlik ile temsili kurumlara yetersiz güven, özgürlüğün beklenen değeri ve sahiplenilmeyi görmemesi bu sorunlar arasındadır.

Türkiye'de kültürel ve toplumsal boyutta demokrasinin pekişmesinin önünde güven, hoşgörü eksikliği, siyasal seçkincilik duygusu ve zayıf bir sivil toplumun varlığı gibi engeller, bu çalışmanın temel düşüncesini oluşturmaktadır. Demokratik sivil toplumun oluşma koşulları açısından toplumdan kaynaklanan sorunların en önemlisi, demokrat kişilik özelliklerinin bireyler tarafından içselleştirilme düzeyi ve sivil toplum kuruluşlarının örgütsel-yapısal özellikleridir.

I) EVRENSEL BİR DEĞER OLARAK DEMOKRASİNİN ANLAMI

Demokrasi, günümüzün en sık kullanılan kavramlarından biridir ve söz konusu kavrama çok çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Belki de bu sebeple ne olduğu noktasında tereddüt edilmekte ve karmaşa yaşanmaktadır.

Demokrasiyi tanımlamada özellikle süreçleri ve kurumları öne çıkaran çeşitli tanımlar da bulunmaktadır. Schumpeter, bir siyasal rejim olarak demokrasiyi, siyasi kararlar almak için yapılan, siyasilerin, halkın desteğini kazanmak amacıyla yarışmacı bir uğraş sonucunda karar alma gücünü elde ettikleri kurumsal düzenlemeler olarak tanımlar (Schmitter, Karl, 1993: 14). Seçimle belirlenen temsilciler, özgür, adil ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynaklarına erişebilme, kurumsal özerklik ve siyasal sürece tüm vatandaşların dahil edilmesi, geniş ölçekli bir demokratik sistemin ihtiyaç duyduğu unsurlardır (Dahl, 1996: 89).

Beetham'a göre demokrasiyi tanımlamak için temel yaklaşım, kurumlar değil, ilkeler olmalıdır. Çünkü belli kurumların demokratik olup olmadığına verilecek cevap nispi olacaktır. Bu nedenle demokrasiyi tanımlarken birincil öncelik kolektif kararların nasıl alındığı olmalıdır. Bu noktada Beetham'a göre karşımıza iki temel ilke çıkmaktadır. Bunlar halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkeleridir. Çünkü tarih boyunca bu iki ilkenin tesisi ya da hayata geçirilmesi demokrasi adına yapılan mücadelenin temeli olmuştur (Beetham, 2006:7).

Bu bağlamda demokrasiyi halkın kendi seçtiği yöneticiler tarafından yönetilmesi olarak tanımladığımız zaman, denetim ilkesi gereği yönetim sürecinden ayrı tutulamayacağı gerçeği ile karşılaşmaktadır. Eğer demokrasi sadece bir seçimden ve prosedürel uygulamalardan ibaret ise sürekli denetim ve katılım söz konusu değilse gerçek anlamda bir demokrasiden söz edilemez.

Demokrasi teorileri alanındaki güncel çalışmalarda, demokrasi oy verme ve seçim sonuçlarına saygı göstermeyi kapsayan, fakat aynı zamanda hak ve özgürlüklerin korunmasını, serbest tartışma hakkının garantiye alınmasını, haber ve yorumların sansürsüz dağıtımının sağlanmasını, yasalarla belirlenen hak ve yetkilere saygı gösterilmesini içeren karmaşık ihtiyaçların tümünü

ifade eder. Bu açıdan bakıldığında demokrasi, bir ihtiyaçlar sistemidir yoksa sadece mekanik birtakım koşulların sağlanması değildir.

Demokrasinin gerekleri, bireylerin hak ve özgürlükleri ve temsil ilkeleri, hukuk devleti ilkesi, hesap verme, hesap sorma, açık hükümet, yargının bağımsızlığı, özgür ve dürüst seçimler, eşit oy, bilgi edinme, toplanma ve gösteri özgürlüğü hakları, son olarak da çoğulculuktur (Yıldırım, 1993: 19). Özellikle çoğulculuk önemli bir mihenk taşıdır, çünkü bu, toplumu oluşturan bireylerin, düşünsel temeldeki faaliyetlerinin, siyasi ve diğer her türden örgütlenmelerde bulunabileceklerinin garantisidir.

Demokrasinin dayanakları, halk egemenliği, yönetilenlerin rızasını temel alan hükümet, çoğunluk yönetimi, azınlık haklarının korunması, temel insan haklarının güvence altında olması, özgür ve adil seçimler, yasa önünde eşitlik, yasama süreci, hükümetin anayasa ile sınırlı olması, sosyal, ekonomik ve politik çoğulculuk, tolerans, faydacılık, işbirliğinin ve uzlaşma değerlerinin benimsenmesi olarak sıralanmaktadır (Türk Demokrasi Vakfı, 1999: 14).

II) DEMOKRATİKLEŞME VE SİYASAL KÜLTÜR

Demokratikleşme iki boyutlu bir kavramdır. Bu kavram bir yanıyla demokratik olmayan bir politik sistemden demokratik bir politik sisteme geçmeyi, öbür yanıyla da ana çerçevesi itibariyle demokratik olan bir sistem içindeki demokrasi ilkesiyle bağdaşmayan unsurları demokratik kurum ve mekanizmalarla değiştirmeyi veya “demokrasiye ikinci geçiş”i tamamlamayı ifade etmektedir. Bu anlamda demokratikleşmeye “demokrasinin pekişmesi/yerleşmesi” denmektedir. (Erdoğan, <http://liberal.org.tr>, 12.04.2012).

Demokrasinin bir ülkede yerleşmesi ve istikrar kazanması noktasında farklı değişkenlere vurgu yapan yaklaşımlar vardır. Bunlardan bir tanesi, demokrasi ve ekonomik kalkınma arasında ilişki kuran yaklaşımdır. Bu yaklaşımı savunanlara göre, bir ülkede demokrasinin yerleşebilmesi büyük ölçüde belirli bir refah seviyesine ulaşılmasına bağlıdır. Lipset, demokrasinin belli bir iktisadi gelişmeden sonra gerçekleşeceğini ifade etmiştir Çünkü ekonomik büyüme, toplumda eğitim düzeyini artırırken,

bireyleri daha hoşgörülü kılmakta ve uç fikir ve ideolojileri benimsemekten uzaklaştırmaktadır (Lipset, 1986: 43).

Richard Florida, 2002’de *Yaratıcı Sınıfın Yükselişi* (The Rise of Creative Class) isimli kitabında ortaya koyduğu 3T teorisiyle gelişmiş ülkelerin sırrının hoşgörü ortamı olduğunu ifade etmiştir. Florida’nın 3T (Technology, Talent, Tolerance) yaklaşımı teknoloji, yetenek ve hoşgörünün önemine dikkat çekmektedir. Buna göre yetenekli insanların oluşturduğu yaratıcı sınıf, hoşgörülü ortamlarda birikmekte ve teknolojinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu üç unsur bir araya geldiğinde de bu bölge ekonomik anlamda kalkınmaya başlamaktadır. Florida’nın yaklaşımına göre teknoloji, yetenek ve hoşgörü bir toplum için gelişimin üç önemli parçasıdır. ABD’nin şu anda ekonomik anlamda büyük bir güç olmasının nedeni 1920’li, 30’lu ve 40’lı yıllara başka ülkelerden değişik nedenlerle ayrılmak zorunda kalan insanlara kucak açmasıdır. Florida, bu insanlar arasında yer alan yetenekli ve yaratıcı sınıfın, ABD’nin gelişmesinde anahtar rol oynadığını belirtmektedir (Zhang & Kloudova, 2009: 106-107).

1972-1992 yılları arasında 34 ülke düzeyinde sosyal sermaye ekonomik büyüme ilişkisini neo-klasik büyüme modeli çerçevesinde açıklamaya çalışan Whiteley’e göre, sivil değerler sosyo-ekonomik performansı çeşitli yollardan olumlu etkilemektedir. Bir toplumda bireyler arasında güven düzeyi yüksek ise bu durum piyasa ekonomisinde işlem maliyetlerini azaltıcı, sözleşmelerin işlerliğini artırıcı ve yolsuzlukları azaltıcı etkide bulunarak, ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır (Whiteley, 2000: 450).

Dünya değerler anketi sonuçlarını kullanarak, 46 ülkenin sosyal sermaye- demokrasi seviyesi arasındaki ilişkiyi irdeleyen Paxton’a göre demokrasi ile sosyal sermaye düzeyi arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal sermaye demokratik olmayan ülkelerde demokrasinin yaygınlaşması ve uygulanmasını olumlu etkilemekte ve mevcut demokrasinin korunması ve geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. (Paxton, 2003: 260).

Demokratikleşme olgusunu açıklayan bir diğer yaklaşım ise yapısalci okuldur. Yapısalci yaklaşımın en önemli örneği Moore’un “Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri” adlı çalışmasıdır. Alanındaki bu öncü çalışmada Moore, yirminci yüzyılda neden bazı ülkelerin demokrasiyle

yönetilirken diğerlerinin faşist ve komünist diktatörlüklerce yönetildiğini açıklamaya çalışmıştır. Moore, bu sorunun uzun bir tarihsel sürecin incelenmesiyle açıklanabileceğini öne sürmüştür. Tarihsel süreç her ulusta farklı sınıfsal yapıların oluşmasına neden olmuştur. Burjuva sınıfının oluşumu bu anlamda en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik gelişim ve güçlü bir burjuvazi yakından ilişkilidir. Moore bunu çok ünlü deyişiyle şöyle ifade etmiştir: 'Burjuva yoksa demokrasi de yoktur' (Moore, 1989: 9).

Ekonomik gelişme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi irdeleyen Huntington ise, ekonomik büyümenin, eğitim artışı yoluyla demokratikleşmeyi desteklediğini, bunun da yaygın bir orta sınıfın ortaya çıkmasına kaynaklık ettiğini ifade etmektedir (Huntington, 1991: 65-66).

Demokrasinin bir ülkede yerleşmesi ve istikrar kazanması açısından önemli bir açıklama sunan diğer bir yaklaşım ise, demokratikleşme sürecini bir toplumun sahip olduğu kültür ve bunun bir yansıması olarak siyasal kültür ile açıklayan kültürel çalışmalardır.

Siyasal kültür çalışmaları yapanlara göre, kurumlar ve yapılar incelenerek siyasetin gerçekte nasıl işlediğini anlamak mümkün olmamaktadır. Siyasetin işleyişini ve gerçek mahiyetini anlayabilmek için yapı ve kurumların var olduğu toplumsal zemine bakmak gerekir. Zira siyaseti işleten bu kurumlar, toplumsal zeminde işleyen dinamikler tarafından şekillendirilmekte ve anlam kazanmaktadır (Türköne, 2003: 222). Böylece siyasetin toplumsal değerlerden arınmış bir alan olduğu fikrine karşı çıkmıştır.

Siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden ayrı tutulamaz; onları etkiler ve onlardan etkilenir. Siyasal kültürü, siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri de biçimlendirmektedir. Ayrıca somut tecrübeler de siyasal kültürü etkilemektedir. Siyasal kültür; bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri ve toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenmektedir (Huntington, 1991: 34).

Siyasal kültür; "bilme, algılama, inanma boyutu", "duygusal boyut" ve "değerlendirme boyutu" olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Çam: 2003: 218-220). Birey, içinde yaşadığı toplumun siyasal kurumları hakkında

asgari bir bilgiye sahiptir. Bu kurumlarda siyasal rolleri oynayanların kim olduklarını, siyasal partilerin içeriklerini ve tutumlarını bilmektedir. Bireyin ülkesindeki siyasal yapı hakkında bilgi sahibi olması, siyasal kültürün “bilme, algılama ve inanma boyutunu” oluşturmaktadır.

Birey, bilme, tanıma aşamasının ötesinde etrafındaki siyasal yapıyı, olayları ve kişileri duygusal planda algılamaktadır. Herhangi bir olay karşısında heyecan, hoşnutluk ya da korku duyabilmektedir. Birey bir politikacıdan nefret edebildiği gibi aynı zamanda onu sevip ona bağlanabilmektedir. Bireyin siyasal yapıya ve siyasal aktörlere karşı gösterdiği bu algılama, siyasal kültürün “duygusal boyutunu” oluşturmaktadır. Siyasal kültürün “değerlendirme boyutunu” ise bireyin siyasal olgular hakkında, daha önceden de sahip olduğu değerlere atıfta bulunarak bir yargıya varması oluşturmaktadır.

Almond ve Verba, toplumun üyelerinin siyasal birimlere katılım derecesini esas alarak, siyasal kültürle ilgili üçlü bir ayrıma gitmişlerdir (Oktay, 2003: 218-220): cemaatçi ve yerel siyasal kültür, tabiyet kültürü ve katılımcı siyasal kültür. Cemaatçi ve yerel siyasal kültürde birey içine doğduğu çevreyle özdeşleşmiştir. Çevreye aidiyeti, kısa mesafeli, yerel ve dar olan birey siyasal merkezin (örneğin ulus devletin) ya hiç farkında değildir ya da uzağında olup ona karşı kayıtsızdır. Ulus devletin kurumlarını bilmez ve tanımaz. Şayet tanıyor olsa bile kurumlardan herhangi bir beklentisi olmaz. Modern bir siyasal merkez olarak ulus devlet, bireyin kapsama alanının dışındadır. Dolayısıyla, bireyin ilgisi cemaatle sınırlıdır, yereldir. Bireyin varlığı da cemaate bağlıdır.

Tabiyet kültüründe birey, siyasal merkezden haberdar olup siyasal merkezin farkında olmasına karşın, kendisini tebaa olarak algılamakta ve siyasal merkez üzerinde herhangi bir etkide bulunabileceğini düşünmemektedir. Siyasal merkez karşısında birey, mütevekkil ve edilgendir; siyaseti daha çok ileri gelenlerin işi olarak düşündüğünden kendisi geri planda durur.

Siyasal kültürün üçüncü biçimi olan katılımcı kültürde birey, siyasal düzenin bütünüyle farkındadır. Bu kültürde etkin, toplumsal ve siyasal yaşama yoğun biçimde katılan birey örneği yaygındır. Bireyin siyasal eylemleri ile bu eylemlerden beklediği sonuçlar arasında rasyonel bir bağ vardır. Katılımcı kültürde siyaset birey açısından etkilenebilen ve üzerinde

denetim kurulabilen bir süreçtir. Siyasal kültürün bu çeşidine aynı zamanda yurttaşlık kültürü denebilir. Katılımcı kültür, katılımın yurttaşlık anlayışının temel ögesi olmasından dolayı, demokratik bir yapıyı destekler.

III) TÜRKİYE'DE DEMOKRATİKLEŞME VE TOPLUMSAL SORUN ALANLARI

Türkiye'de demokrasinin ve katılımcı kültürün gelişmesinin ve pekişmesinin önünde elbette yapısal ve ekonomik faktörler önemli birer etkiye sahiptir. Ancak bir determinizme başvurmamakla birlikte, kültürel ve toplumsal engeller de önemli birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'de demokrasi kendiliğinden, siyasal sistemin evrimi ile ortaya çıkmış, istikrar bulmuş ve pekişmiştir. Oysa Almanya, İtalya ve Japonya'da demokrasi İkinci Dünya Savaşı sonrasında çeşitli çabalar sonucunda zamanla istikrar bulmuş ve pekişmiştir. Türkiye bu iki grup ülkeden daha çok ikincisine benzer bir konumdadır (Kalaycıoğlu, 2008: 250-252).

Türkiye, demokratikleşme sürecine Sened-i İttifak ile başlayan Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gelişen bir dizi gelişme ile girmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde meşrutî bir yönetimin ilan edilmiş, tam demokratik bir usul ile olmasa bile seçimler yapıp bir parlamentonun oluşturulmasına olanak tanınmıştır. Demokratikleşme sürecinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan seçimlerle, Türk halkı 136 yıl önce 1876 yılında tanışmıştır. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte demokrasinin yerleşmesine yönelik önemli kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1946'da çok partili hayata geçiş ve özellikle 1950 seçimleri ile çok partili demokrasi deneyimi neticesinde demokratik bir siyasal yapı oluşturma yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye, demokratikleşme açısından kurumsallaşma noktasında önemli bir aşamayı gerçekleştirmiş görülmektedir. Demokratik kurum ve yapıların yerleştirilmesine yasal çerçevenin önemli ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen, Türkiye'de demokrasinin önünde, siyasal kültüründen kaynaklanan toplumsal engeller mevcuttur.

Türk siyasal kültürünün şekillenmesinde eski Türk devletlerinden gelen birikim, İslamiyet, Osmanlı mirası ve Cumhuriyet deneyimiyle birlikte yaşanan sürecin derin bir etkisi vardır. Bunun bir sonucu olarak Türk siyasal kültüründe demokrasiyi destekleyen birçok unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, toplumsal düzeyde demokrasiye olan bağlılıktır. Toplum demokrasinin sağladığı yararları kısa sürede kavramış, demokrasi ile birlikte siyasal alanda temsil olanağına kavuşmuş, seçkinlerle halk kitleleri arasında Osmanlı'dan beri süregelen kopukluğun aşılmasında önemli aşamalar kat edilmiştir (Özbudun, 1990: 69).

2007 yılında Dünya Değerler Araştırması (DDA) çerçevesinde, Sokullu ve Ertunç'un yaptığı "Demokrasi Algısı ve Referanduma Yönelik Tutumlar" adlı çalışmada, Türkiye'de halk, demokratik yönetimin, siyasal sistemler içinde en iyisi olduğu konusunda hemfikirdir. Türkiye'de, halkın yüzde 95'i demokrasinin bu ülke için "iyi bir yönetim" sistemi olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de, halkın yüzde 95'i demokrasinin bu ülke için "iyi bir yönetim" sistemi olduğunu düşünürken en büyük çoğunluk (yüzde 72) askeri yönetim olarak tanımlanan cunta yönetiminin ülkeyi yönetmesinin "kötü" olduğu görüşünde. Yine, Türk kamuoyunun tanımladığı şekliyle demokrasi, "temsili demokrasi" tanımıyla örtüşmektedir. Demokrasinin vazgeçilmez kabul edilen özellikleri sırasıyla, "yurttaşların liderlerini özgürce seçebilmeleri" (%77), "seçmenlerin (doğrudan halk oylaması) referandum yoluyla yasaları değiştirebilmesi" (%75) ve "bireylerin haklarının temel özgürlüklerle korunması" (%72) dir. (Sokullu ve Ertunç, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/wpcontent/uploads/2010/08/ArastirmaNotu087.pdf>, 12.04.2012).

Ancak demokrasi üzerindeki yaygın uzlaşımaya rağmen, demokrasinin gerektirdiği pratikler açısından bakıldığında Türkiye'de siyasal kültürün demokrasi açısından sorun teşkil eden bazı özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlar, toplumsal ve siyasal güven eksikliği, toplumsal hoşgörüsüzlük, siyasal seçkincilik ve devlete eklenen sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır.

A) Toplumsal ve Siyasal Güven Eksikliği

Demokratik sistemlerin sağlam, etkin ve kalıcı olmasını sağlayan önemli etkenlerden biri toplumsal güvendir. Toplum içindeki bireylerin

kendinden farklı olana yönelik güven duyguları, o toplumun sosyal ve siyasal ilişkilerini önemli oranda şekillendirir. Toplumsal güven öncelikle demokrasinin temellerinin sağlamlığında önemli roller oynayan toplumsal bağların ve toplum içi dayanışmanın gelişmesine yardım eder. “Kendilerini güvensiz hisseden, geleceğin getirebileceklerine sakınarak bakan ve emniyetlerinden endişe eden insanlar, kolektif eylemin gerektirdiği riskleri göze alacak kadar özgür değillerdir. Bu insanlar birlikte yaşamanın alternatif yollarını hayal edecek cüretten ve zamandan yoksundurlar ve kimseyle paylaşamayacakları işlerle o kadar meşguldürler ki, bırakın ortaklaşa girişilebilecek türden işlere enerji ayırmayı, bunlar hakkında düşünmezler bile” (Bauman, 2000: 13).

Güven, demokratik sivil toplumun üretici kaynağı olan sosyal sermayenin beslendiği damarlardan biridir. Toplumsal ve bireysel güven düzeyinin düşüklüğü, bireylerin sivil toplum kuruluşları içinde bir araya gelerek dayanışma örüntüleri oluşturmalarının, ortak eylem ve müzakere süreçlerini geliştirmelerinin önündeki engellerden biridir.

Fukuyama, toplumların kalkınma ve gelişmesinin temelinde güven duygusunun önemine değinmekte, güven duygusu olmadan sosyal refahın sağlanamayacağını ileri sürmektedir. Fukuyama'ya göre, 'sosyal sermaye' açısından zengin ve 'güven düzeyi' yüksek olan toplumlar, ekonomik anlamda örgütlenme ve kalkınmada da daha başarılı oluyorlar. Sosyal sermaye bağlamında güven duygusu, kişisel çıkarları öncelemek yerine, toplumsallık duygusunu ve birlikte iş başarma alışkanlığını gerektirmekte, yüksek düzeyde bir 'güven' duygusunun varlığı, her hangi bir işi başarmayı kolaylaştırmaktadır (Fukuyama, 2005: 41-45).

Toplumsal güvenin güçlü olduğu toplumlarda aynı zamanda demokrasinin daha etkin bir şekilde çalıştığı görülmüştür Putnam'a göre, toplumsal güven, koordineli aktiviteleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini arttıran önemli dinamiktir. Birbirine güvenmeyen insanlardan oluşan bir ülkenin sağlam bir demokrasi kültürü inşa etmesi kolay değildir. Sosyal sermaye o toplumdaki yurttaş katılımı ile doğru orantılıdır. Toplumsal katılım ne kadar fazla olursa o toplumda sosyal sermaye de o derecede gelişmiş demektir. Bu şekilde olan bir topluma Putnam, “civic community” yani yurttaşlık topluluğu adını veriyor. Putnam'ın yurttaşlık topluluğu adını verdiği yapıda dernekler ve yardımlaşma yapıları son derece gelişmiştir. Bu

gibi toplumlarda dernekler ve sivil toplum kuruluşları, devlet kurumlarının ve hükümetin işleyişine istikrar ve verimlilik açısından destekte bulunur ve o toplumda güçlü bir demokrasinin oluşmasına katkı sağlar. Bu toplumda vatandaşlar arasında eşit hak ve yükümlülükler, diğerine güven, yardımlaşma, dayanışma ve tolerans söz konusudur (Putnam ve diğ., 1993:87-89).

Putnam'a göre sosyal sermayesi gelişmiş olan toplumlarda kurumsal performans en üst düzeydedir. Çünkü sosyal sermaye gönüllü yardımlaşmayı teşvik eder. Bu durumda ise sosyal sermayenin en önemli bileşeni de güvendir: "Toplumsal güven ise toplumda yerleşmiş olan karşılıklılık normlarının varlığı ve yurttaş katılımı ağlarının (networks of civic engagement) düzeyiyle ölçülür. Yani katılım ağları ne kadar yoğun olursa, yurttaşlar da o oranda toplumsal ortak yarar için yardımlaşmayı benimserler. (Putnam ve diğ., 1993: 169-173)

Alexis de Tocqueville, 1831 yılında yazdığı "Amerika'da Demokrasi" adlı kitabında, sosyal sermayenin en önemli kaynaklarından biri olan güven olgusuna geniş yer vermiştir. Birleşik Amerika'da, demokratik cumhuriyetin yaşatılmasına, ülkenin fiziksel koşullarından çok kanunlar ve kanunlardan daha çok da töreler katkıda bulunur diyen Tocqueville'e göre, Amerikalıların çoğu kendi çıkarlarını koruyan insanın, adil ve iyi olana ulaşacağına inanırlar. Hepsinin insanın mükemmelleştirilebileceğine dair canlı bir inancı vardır. Dolayısıyla insanların birbirlerinin haklarına ve çıkarlarına duydukları saygı ve herkesin de bu saygıyı göstereceğine dair temel güven, sosyal sermayeyi belirleyen temel etmendir. (Tocqueville, 1994: 83-84).

Demokratik siyasal kültürün unsurlarından olan güveni, üç ayrı kategoride düşünmek mümkündür: genel olarak bireyler arası güven, demokratik sistemin değişik kurumlarına olan güven, diğer bir deyişle siyasal güven ve elitler arası güven.

Bireyler arası güven ülkemizde 1991 verilerine göre, 9,8 gibi düşük bir düzeydedir (Kalaycıoğlu, 1995: 57). Demokratik sistemin değişik kurumlarına güvende ise dikkati çeken nokta, temsili kurumlardan çok askeri bürokrasiye olan güvenin yüksek düzeyli olmasıdır. Elitler arası güvene ilişkin elimizde somut veri olmamakla birlikte bu oranında düşük olduğuna ilişkin belirtiler bulunmaktadır. Vatan ve bayrak üzerinden siyaset yapılması, özelleştirmedeki farklı politikalar nedeniyle siyasal partilerin birbirini ülkeyi

satmakla suçlamaları ve partilerin birbirlerini ülkeyi kuşatmakla suçlaması bunun tipik örnekleridir. Değişik düzeydeki bu güvensizlikler farklı kesimlerin demokratik değerlerle ilgili işbirliği yapmalarını önlemekte, onları birbirlerinin aleyhine yaşam alanlarını genişletici politikalar için karşılıklı örgütlenmeye itmektedir (Karadağ ve Akbaş, 2009: 180-181).

World Values Survey (Dünya Değerler Anketi) araştırmasının 2005-2008 yılları arasında yapılan beşinci sürümündeki anket sonuçlarına göre, araştırmanın yapıldığı 57 ülke arasında genel toplumsal güvenin (generalized trust) en düşük olduğu ikinci ülke Türkiye'dir. "Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi?" sorusuna "insanların çoğunluğuna güvenilebilir" cevabı verenlerin oranı dünya genelinde ortalama % 25 iken Türkiye'de ise % 4,8 olmuştur. Bir kıyaslama yapmak için, bahsedilen oran İran'da % 10,5, Bulgaristan'da % 19,6, İtalya'da % 27,5, Japonya'da % 36,6, Hollanda'da % 42,2 ve en yüksek olan Norveç'te % 73,7'dir (<http://www.worldvaluessurvey.com/>, 15.04.2012).

Türkiye'de 18 yaşını geçmiş nüfus arasındaki büyük çoğunluklar, hemen hemen % 90 civarına ulaşan büyüklükte bir kitle, tanımadıkları insanlara güven duyulamayacağını, dikkatle yaklaşılması gerektiğini, ellerine fırsat geçtiğinde insanların başkalarından yararlanmaya çalışacağını ve genellikle insanların birbirine yardımcı olmayıp başlarının çaresine bakmakta olduğunu ifade etmektedirler (Kalaycıoğlu, 2008: 7). Birbirine güvenmeyen insanlardan yahut insan topluluklarından oluşan bir ülkenin sağlam bir demokrasi kültürü inşa etmesi oldukça zordur.

Türkiye'de güven olgusunun demokratikleşme açısından daha belirleyici olan diğer boyutu ise bireyler arası güvensizlikten çok, toplumun kurumlara özellikle de siyasal kurumlara olan güvensizliğidir.

2011 Türkiye Değerler Araştırması sonucuna göre, kurumlara güven konusunda en dikkate değer bulgu, Ordu'ya duyulan güvenin azalmasıdır. Silahlı Kuvvetlere kısmen ya da tamamen güvenenlerin oranı 1996'da %94 iken bu oran 2006'da %87'ye, 2011'de %75'e düşmüştür. Hükümete güvenenlerin oranı 2008'den bu yana sürekli yükselmekte. 2001 yılında %29'a kadar düşen hükümete güven oranı, şu anda %61 (<http://smgconnected.com/2011-turkiye-degerler-arastirmasi>, 15.04.2012).

Yönetimin büyük çıkar gruplarının etkisi altında olduğu, sıradan vatandaşların etkisinin sınırlı kaldığı yönündeki kanaatler bireylerin sisteme olan güvenini aşındırmaktadır (Akgün, 2001: 18).

Siyasetteki güven sorunu, ülke sorunlarının demokratik sistem içinde çözülmesi açısından çok önemsenmesi gereken bir konudur. Halkın seçtiği yöneticilerine güvendiği, demokratik kurum ve kurallara güven duyduğu, birbiriyle ve güçlü kurumlarla işbirliği yaptığı ülkelerde siyasal ve ekonomik anlamda gelişme ve refah çok kolay yakalanabilmektedir. Ancak, halkın güvenini kaybetmiş siyasetçiler, siyasi partiler ve kurumlarla ülkenin yönetilmesi ve geliştirilmesi de zor olmaktadır.

Toplumu bir arada tutma noktasında en önemli işlevleri olan toplumsal güvenin arttırılmaya çalışılması özellikle demokrasinin pekişmesi noktasında önemli siyasal ve sosyal destekler sağlayacaktır. Toplumsal güvenin “doğuştan gelen” değil “öğrenilen” bir değer olduğundan yola çıkılırsa, farklı toplumsal grupların birbirleriyle etkileşiminin arttırılması ve bu sayede grupların birbirleri hakkındaki yanlış kabullerinin bertaraf edilmesi yönündeki çalışmalara ağırlık verilmesinin, Türkiye’deki toplumsal güvensizliğin giderilmesinde olumlu bir rol oynaması muhtemeldir. Yine, temsili demokrasilerde siyasal kurumlara güvensizlikten söz edilecekse, ilk akla gelen siyasal partiler olmalıdır. Siyasal partilerin, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmeden, toplumsal demokrasiyi geliştirebilmesi ve toplumsal anlamda demokratik kurumlara karşı geliştirilen güvensizlik olgusunu ortadan kaldırabilmesi beklenmemelidir.

B) Toplumsal Hoşgörü Eksikliği

Eş anlamlısı müsâmaha ve tolerans olarak verilen hoşgörü sözcüğü; her şeyi anlayışla karşılayarak, mümkün olduğu kadar hoş görme hali olup, kendi düşünce ve inançlarına karşıt düşünce ve inançları olabildiği kadar hoş görme durumudur. Ayrıca, tutum ve davranışlarda daraltma ve umursamazlık arasında orta bir yol, dengeli hareket ve karşılıklı ilişkilerin kolaylığı şeklindeki anlamıyla bu kavram, psiko-sosyal açıdan insanlar arası ilişkilerde orta yolu takip etmek ve dengeli olmak anlamlarına gelmektedir. Anlayış gösterme, saygı duyma, medenî olma, rahatsız olmama, farklı görüşlere sınır koymama, onlara tepki göstermeme ve fikirlerin karşılıklı olarak tartışılmasında, ikna etme yönteminden ayrılmama gibi değişik

anlamlarla tanımlanan hoşgörü kavramı tüm faaliyetleriyle insanları, doğayı ve çevreyi ontolojik hallerine göre kabul etmektir (Aslan, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/325.pdf>, 18.04.2012).

Hoşgörü, demokratik bir siyasal kültürün vazgeçilmez unsurlarındandır. Farklı kimliklerin ve hayat tarzlarının herkesçe kabullenilmesi ve saygı görmesi demokrasinin yerleşip sağlam bir zemine oturması açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumsal hoşgörü, bir ülkedeki toplumsal düzen ve barış ile yakından ilişkilidir. Hoşgörüsüzlük toplumsal yaşamda kişilerin birbirlerine güvenmemelerine neden olduğu gibi demokrasinin sağlıklı işleyişini de olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü demokrasi, farklılığı kabullenmeyi ve farklı grupların birbirlerinin varlığına, özgürlüğüne, meşruiyetine ve siyasal eşitliğine tahammül etmeyi içerir. Eğer bir ülkede farklı düşüncelere ve farklı olanlara tahammül gösterilmiyorsa orada demokrasi toplumsal anlamda yeterince gelişmemiştir. Birbirine karşı hoşgörü göstermekten uzak bireylerden oluşmuş toplumlarda, demokrasilerin kurulabilmesi, kurulsada uzun süreli olması ya da pekişmesi zordur.

Türk toplumunda, farklı olana karşı hoşgörü eksikliği ve tepki yönünde oldukça güçlü bir eğilimin varlığı yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır. Türkiye'de seçmen yaşındaki nüfusu temsil üzere tasarlanmış toplam 1492 kişi ile yüz yüze kendi hanelerinde gerçekleştirilmiş anketlere dayanan Çarkoğlu ve Toprak'ın 2006 yılında yaptıkları araştırmaya göre, araştırmaya katılanların %50,9'u kiracısının, % 50'si komşusunun, %49,6'sı bakkalının ve %50,5'i ise arkadaşlarının "dini bütün Müslümanlar" olmasına önem vereceklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan kişilere 'hangi türden komşu istemezsiniz?' sorusuna %66'sı eşcinsel bir çift, %49'u dine inanmayan bir aile, %43'ü Rum bir aile, %42'si Ermeni bir aile, %39'u Yahudi bir aile ile komşuluk yapmak istemeyeceğini belirtmiştir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 49).

Çarkoğlu ve Toprak'a göre, burada ilginç olan bu cevapların bir yaşam tecrübesi yansıtmadığı ve öğrenilmiş önyargılar olduğudur. Çünkü Rum, Yahudi ya da Ermeni ailelerle Türkiye genelinde komşu olarak karşılaşma olasılığı sıradan bir vatandaş için son derece düşüktür ve bu azınlık gruplarıyla komşuluk ilişkisi kurabilme imkânına hemen hemen hiç sahip değildir. Dolayısıyla, burada dile getirilen önyargı yansıması bir şekilde öğrenilmiş bir görüştür (Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 46).

Yine, Esmer'in, "Radikalizm ve Aşırıçılık Araştırması" da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre 12 Nisan-3 Mayıs 2009 tarihleri arasında, 34 ilde 1715 kişi ile yüz yüze görüşülerek yapılan bu araştırmada, araştırmaya katılanların %64'ü Yahudi, %52'si Hristiyan, %66'sı hiçbir dine inanmayan %26'sı ise başka bir ırk veya renkten komşu istemediğini belirtmiştir. Söz konusu unsurlara en hoşgörüsüz yaklaşanların 15 ile 18 yaş arasındaki gençlerin olması dikkat çekmiştir. Araştırma ayrıca, üniversite mezunlarının en hoşgörülü grubu oluşturduğunu, eğitim seviyesi düştükçe hoşgörü oranının da azaldığını ortaya koymuştur. (<http://xa.yimg.com/kq/groups/17130743/296921715/name/Radikalizm.pdf>, 12.04.2012).

Ülkemizde genel olarak hoşgörü ve farklı olana tahammül oldukça düşük bir düzeye sahiptir. "Türk toplumu, kendisine benzemeyen insanlardan hoşlanmayan, yabancıları sevmeyen, başka dinden olan insanlarla ilişki içinde olmak istemeyen bir görüntü içindedir" (Kalaycıoğlu, 1995:56). Bu haliyle Türk toplumu, neredeyse kapalı bir toplum görüntüsü sunmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden birisi, farklı kesimler arasındaki diyalog eksikliğidir. Diyalog eksikliği, bir bireyin diğer bireyi tanımaksızın onunla ilgili kendi kafasında oluşturduğu tipten hareketle, ona karşı tutumlarını şekillendirmesine yol açmaktadır. Demokratik siyasal kültür, alternatif değer sistemlerine hoşgörüyü gerektirir. Bunun sonucu azınlık hakları ve uzlaşma çabalarına saygıdır.

C) Siyasal Seçkincilik

Türk siyasal kültüründe demokrasi açısından sorun teşkil eden bir diğer önemli unsur, -etkisi giderek azalsa da- siyasal seçkinciliktir. Toplumu yönetme ve siyasal süreçlere katılma hakkının yalnız belli bir gruba ait olması gerektiğini savunan ve felsefi gelenekte kökleri Platon'a kadar giden bu anlayış, toplumsal kesimin öncülüğünü yapan bürokrasi ve aydınlara özel bir önem vermektedir. Sartori'ye göre demokrasi, sürdürülmesi son derece zor, fakat buna karşılık dejenere olması çok kolay olan bir rejimdir. Bu nedenle, üstün nitelikli ve erdemli liderlerin/seçkinlerin varlığı, demokrasinin en önemli güvencelerinden biridir (Sartori,1996: 119) Halkın siyasal rolü sadece seçim dönemlerinde, yönetici liderler grubunun belirlenmesini sağlamaktır.

Bu anlayışla seçkin kesimler, sivil toplumu ve demokratik süreçlerin ilerlemesini kabul etmekte zorlanmıştır (Turan, 482-485). Millet adına en doğru kararı verebilme hakkını kendinde gören, devlet mekanizmasını ellerinde tutan seçkinler, toplumsal faaliyet alanlarının tümünde yetkileri merkezde toplamaya özen göstermiş ve toplumun demokratikleşmesi konusunda hep kuşkuyla davranmıştır (Ural, Bağdatlı ve Altıntaş, 2009: 79).

Bu anlayışın tarihsel kökenlerini saptamak da zor değildir. Osmanlı son dönem tartışmalarının en önemlilerinden birisi de yaratılacak ideal toplumda seçkinlerin kimler olacağı üzerinedir. Yeni bir seçkin zümresinin yaratılması ve toplumun bunlar tarafından yönetilmesi zorunluluğu üzerinde duran Osmanlı entelektüelleri Le Bon'un seçkincilik kuramından derinden etkilenmişlerdir. Le Bon'a göre, avamın idareye karışması Avrupa uygarlığının sonunu getirecektir ve seçkinlerin, temsili kurumlara rağmen, kitlelerin aslında yararına olan değişimleri gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Aktaran, Hanioglu, 2006: 101).

Frey'e göre, Osmanlı siyasal kültürünün en belirgin özelliklerinden birisi ise güçlü merkezi yapısında barındırdığı güçlü bir seçkincilik anlayışıdır. Bürokrasi, ordu ve din adamlarının oluşturduğu yönetici elitler grubu (merkez) ile kitlelerin oluşturduğu çevre birbirinden kopuktur. Elit grubunda yer almak demek, toplumsal yapıya egemen olan ve yönlendiren siyasal yapıda yer almak ve onun kazançlarından yararlanmak demektir. Osmanlıda gelişen bürokratik elit, toplumda ekonomik orta sınıfı desteklemek bir yana gelişmesini engelleyerek kendine bağımlı kılmış, bu grubu prestiji düşük grup olarak görmüştür (Aktaran, Ural, Bağdatlı ve Altıntaş, 2009: 79).

Osmanlı döneminin merkezîyetçi siyasal yapı özelliği, Cumhuriyet Türkiye'sinin de en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Tek parti dönemindeki CHP yönetimi, aydınlar, bürokrasi ve askerlerin oluşturduğu merkezi seçkinler ile yerel seçkinlerin ittifakından oluşuyordu. Her ne kadar merkezi seçkinler yerel seçkinlerle ittifak kurmuşlarsa da, merkezi seçkinlerin bu ittifakı kurma amacı yerel seçkinlerin modernleştirici reformları desteklemelerini, en azından bunlara karşı olmalarını sağlamaktı. Yoksa bu sosyal kesitin siyasal birimde temsil edilmesi gibi bir amaç taşınmamaktaydı. Osmanlı'da var olan ve cumhuriyet döneminde devam eden avam-seçkin seçkin anlayışla, politik rejimin niteliğinin bir

sonucu olarak onun ürettiği ve yaymak istediği kültürel yapıya sahip olanlar ve sahip çıkanlar bu yeni dönemin seçkinleri olmuşlardır (Ural, Bağdatlı ve Altıntaş, 2009: 79).

Toplumun üstünde yer alan ve kendilerini toplum adına en doğru karar alabilecek tek yetkili organ gören seçkinler, toplumsal faaliyet alanlarının tümünde yetkileri merkezde toplamaya özen göstermiş ve toplumun demokratikleşmesi konusunda hep kuşkulu davranmıştır.

Siyasal eşitlik ilkesi demokrasinin vazgeçilmez unsurudur. Dahl'a göre siyasal eşitliğin mantığı, demokrasilerde üyelerin hiçbir tekil üyenin veya üyeleri içinden çıkan bir azınlığın yönetmek için belirgin bir biçimde daha iyi niteliklere sahip olmadığına inanmalarınıdır. Dolayısıyla, tekin veya azlığın tüm örgütlenme üzerinde hüküm sürmesine olanak verilmez. Onlar örgütlenmenin tüm üyelerinin, örgütü yönetme sürecine diğerleriyle eşit bir esasta katılmak için uygun niteliklere sahip olduğuna inanırlar (Dahl, 1996: 39).

D) Devlete Eklemlenen Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum ile demokrasi arasında önemli bir ilişki vardır. Sivil toplum unsurları demokrasilerde çoğunluk diktasının önünde önemli bir engeldir. Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesidir, ancak demokratik toplumlarda her türlü farklı unsur kendisini siyasi arenada bir örgütlenmeye rahatlıkla dönüştürebilir. Zaten demokrasinin asıl itici gücü, farklılıkların iktidar için yarışmasına dayanır. Bu bağlamda demokratik yönetimler ile sivil toplum beklentileri ve hedefleri arasında bir paralellik vardır (Çaha, 1997: 31). Sivil toplumun varlığı, demokrasi kültürünün yaşadığının en büyük ispatıdır. Çeşitli çıkarlar, kamusal yararlar ya da görüşler etrafında birleşen vatandaşların özgürce örgütlenebilmeleri, lobi faaliyetlerinde bulunmaları demokrasi için vazgeçilmez bir şarttır.

Sivil toplum, kamusal iletişime ve demokratik katılıma olanak tanıyan önemli bir kavramdır. Sivil toplum örgütlü bir toplumdur bu nedenle siyasal ve ekonomik süreçlere katılma ve onları etkileme kapasitesine sahiptir. Gelişmiş demokrasilerde sivil toplum demokratik, şeffaf ve katılımcı bir toplumun yaratılması, farklılıkların uzlaştırılması noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sivil toplumun demokrasinin pekişmesi noktasında yapacağı katkılar özellikle etkinlik duygusunun yüksek olduğu toplumlarda daha da belirleyici olmaktadır. Sivil toplum ile birlikte bireyler, siyasal sistemin pasif birer nesnesi olmaktan çıkıp aktif birer özneye dönüşebilme şansını yakalamaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları, toplumsal taleplerin dile getirilmesi noktasında önemli bir görevi yerine getirerek demokrasinin toplumsal düzeyde işlevsellik kazanmasına hizmet etmektedir.

Modernleşmeye çalışan Genç Cumhuriyet, kendi devşirdiği aydınlar aracılığı ile bir sivil toplum inşa etmeye, kendi eliyle bir burjuva sınıfı yaratmaya çalışmıştır. Süreç tersten işletilmeye çalışılınca doğal olarak ortaya çıkan sonuçlar da farklı olmuştur. Batı'da, toplumun taleplerini devlete iletmeye, onun baskıcı uygulamalarını engellemeye çalışan bir sivil toplum oluşmuşken, Türkiye'de oluşturulmaya çalışılan sivil toplum aracılığıyla ise devletin talepleri topluma ulaştırılmaya çalışılmıştır (Tekin, 2000: 44).

Türkiye'de sivil toplumun, Osmanlı'dan gelen güçlü devlet geleneğinin de etkisi ile zayıf kaldığı sıklıkla dile getirilmektedir. Buna göre toplum özellikle bir orta sınıfın yokluğunun da etkisi ile devlet-toplum ilişkilerini etkileyecek yapılar gerçekleştirilememiştir. Devlet geleneği demokrasi açısından önemli bir unsur olmakla birlikte merkez-çevre ikiliği bağlamında da dile getirildiği gibi çevrenin zayıf kalması Türk siyasal kültürünü derinden etkilemiştir.

1980'li yıllar gerek teorik gerekse pratik anlamda Türkiye'de sivil toplumun gerçek anlamda canlanması noktasında önemli bir dönemi göstermektedir. Kavramın söz konusu keşfi toplumsal güçlerin taleplerine bağlı olarak yapılan yasal değişiklikler, imza koyulan uluslararası anlaşmalar, 1980 darbesi sonrası ekonomik politikada yaşanan değişim ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimiyle birleşmektedir (Toprak, 1996: 95).

Niteliksel anlamda bir değerlendirme yapmak mümkün olmamakla birlikte Türkiye'de, 1980'li yıllardan sonra, sivil toplum kuruluşları olarak nitelenebilecek kurumların sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Türkiye'de, dernekler, vakıflar, sendikalar ve konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, kooperatifler, borsa ve barolar, sivil toplum kuruluşları sayılmaktadırlar.

Sivil toplumun varlığının önemli göstergelerinden biri sayılabilecek dernekleşme olgusu açısından Türkiye, ilginç bir konum sergilemektedir. Birçok gelişmiş demokrasiye göre dernekleşme ve bir derneğe üyelik Türkiye’de azımsanamayacak rakamlarla ifade edilmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Türkiye’de 200.000’in üstünde dernek bulunmaktadır ve bunların 91219’u faaldir. 2000 yılında 60.000 olan faal dernek sayısı 2005’de 71.000’e, 2010’da ise 86.000’e yükselmiştir. 2011 yılı itibarıyla söz konusu rakam 87.220’ye, 2102’de ise 91.219’a yükselmiştir (<http://www.dernekler.gov.tr>), 15.05.2012).

Yapılan bir araştırmada, Türkiye’deki sivil toplumun tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, son yıllarda yüksek sayılarda kurulan sivil toplum kuruluşlarından oluştuğu siyasi açıdan, sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme aşamasına etkide bulunabilecek güce sahip olmadıkları hatta böylesine bir imkâna sahip olma ihtimalleri olabileceğini düşünmenin dahi zor olduğu anlaşılmıştır. Yönetim tarafından denetlenme manasındaki sivil toplum kuruluşları-siyaset ilişkisinin yoğun olduğu; sivil toplum kuruluşlarının yönetime önerilerde bulunmak veya destek olmak şeklindeki katkılarının pek fazla olmadığı görülmüştür (Hirai, 2007: 124).

Türkiye’de dernek sayılarında sürekli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, bu örgütlerin büyük bir çoğunluğunun toplumsal yararı gözetme, demokratik kazanımları çoğaltma, siyasal katılım kanalları oluşturma, toplumsal talepleri belirleme, bu talepler doğrultusunda hükümetlere baskı yapma gibi bir sivil toplum örgütünün sahip olması gereken işlevlerden çok uzak olduğu görülmektedir.

Sivil toplumun gerçek anlamda etkin olabilmesi için, toplumsal güven ve hoşgörüyü de içine alacak şekilde demokratik kültürün yaygınlık kazanması önem taşımaktadır. Aksi durumda sivil toplum değil, Türkiye’de yakın zaman kadar görüldüğü şekliyle devlete eklemlemeye çalışan yapılanmalar ortaya çıkacaktır. Bu da sivil toplumun doğasına aykırı olan devletten bağımsız olma durumuyla ters düşmektedir.

SONUÇ

Demokrasi farklılığı, kısmiliği, çoğulculuğu, heterojen olanı ve sonuçta soyut düzeyde insan kavramı tarafından dışlanan her şeyin kabul edilmesini talep eder. Demokrasi büyük liderler tarafından değil, yetkin ve sorumlu yurttaşlar tarafından güvence altına alınabilir. Toplumda bireylerin birbirine güven duyması ve hoşgörü ile yaklaşması bir toplumun bir arada yaşama becerisini gösterebilmesi noktasında ciddi öneme sahiptir.

Türkiye'de siyasal kültür ve demokrasi ilişkisine baktığımızda ilk dikkati çeken, toplumsal sermaye olarak da nitelenebilecek olan bireysel değer, tutum ve davranışlardaki bir takım demokratik kültür öğelerinin zayıflığıdır. Hem toplumsal hem de siyasal anlamda güven eksikliğinin varlığı gözlemlenmektedir. Toplumsal hoşgörünün de eksikliği bu duruma eklenince demokrasinin tam olarak gelişmesinin yolunda ciddi sorunlar doğabilmektedir. Çünkü böyle bir toplumsal ortamda örneğin siyasal kurumlara olan güvenin azalması durumunda bizzat demokrasinin kendisinin sorgulanması tehlikesi ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Yine Türkiye'de seçkincilik duygusu, demokrasinin içselleştirilmesi noktasında önemli bir sorun olarak gündemde olan bir konudur.

Hem toplumsal güveni ve hoşgörüyü besleyecek politikaların uygulanması, hem de bireylerin siyasal etkinlik duygusunun artması ve kendilerini siyasal sürecin aktif bir unsuru olarak görmeleri noktasında önemli işlemlere sahip olan sivil toplum kültürünün gelişmesi önem taşımaktadır. Ancak şu unutulmamalıdır ki sivil toplumun gelişmesi artan sivil toplum kuruluşları sayısı ile dolaylı olarak bağlantılı olsa da, asıl üzerinde durulması gereken, devletten bağımsız ve süreci etkileyebilecek gücü kendinde hisseden sivil toplum yapılarının gelişmesidir.

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için, siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olması gerekir. Bir ülkede gelişmiş, istikrarlı bir demokrasinin var olabilmesi, yurttaşlık kültürünün oluşabilmesi için hukuki, bürokratik kurumsallaşma ve daha da önemlisi demokratik kurumlara güven, toplumsal hoşgörü ve uzlaşma ile birlikte siyasal eşitlik ilkesinin ve sivil toplum örgütlerinin güçlü olması gerekir.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Birol (2001), “Türkiye’de Siyasal Güven: Nedenleri ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 56, Sayı: 4, ss.1-23.
- ASLAN, Ömer (2007), “Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açından Analitik Bir Yaklaşım”, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/325.pdf>, (18.04.2012).
- BAUMAN, Zygmunt (2000), *Siyaset Arayışı*, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- BEETHAM, David (2006), *Demokrasi ve İnsan Hakları*, (Çev.) Bilal Canatan, Liberte Yayınları, Ankara.
- ÇAHA, Ömer (1997), “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı*, Sayı 18.
- ÇAM, Esat (1987), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇARKOĞLU, Ali ve TOPRAK, Binnaz (2006), *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- DAHL, Robert (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, (Çev.) Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa “Türkiye İçin Bir Demokratikleşme Ve Sivilleşme Perspektifi”, <http://liberal.org>. (12.04.2012).
- FUKUYAMA, Francis (2005), *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, (Çev.) Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, Şükrü (2006), *Osmanlı’dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Bağlam Yayınları*, İstanbul.
- HEPER, Metin (2006), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- HİRAİ, Yukiko (2007), “Japon Perspektifinden Türkiye’de Sivil Toplumun Yapısı: Sivil Toplum Araştırmaları Çerçevesinde Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Ana Hatları ve Faaliyetleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 3, No:9, ss.101-129.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991), *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1995), “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, (Ed.) Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, ss.43-69.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2008), “Türkiye’de Demokrasi’nin Pekişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu”, *Ergun Özbudun’a Armağan*, Yetkin Yayınevi, Ankara, ss. 247-277.
- KARADAĞ, Ahmet ve AKBAŞ Zafer (2009), “Kurumsal Güvencelerin İşlevsizlik Kavşağındaki Demokrasi: Türkiye”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, ss.162-188.

- LİPSET, Seymour M. (1986), *Siyasal İnsan*, (Çev). Mete Tunçay, Teori Yayınları, Ankara.
- MOORE, Barrington (1989), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çev.) Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, V Yayınları, Ankara.
- OKTAY, Cemil (2003), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun (1990), "Türkiye'de Siyasal ve Kültürel Demokrasi" (Ed.) Hüsnü Erkan, *Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, İzmir.
- PAXTON, Pamela, "Social Capital and Sustainable Economic Growth", *Asian Development Bank*, 2003, pp. 254-277.
- PUTNAM, Robert. D., LEONARDI, Robert and NANETTI, Raffaella Y. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton NJ.
- SARTORİ, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev). Tunçer Karamustafaoglu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.
- SCHMITTER, Philippe. C., KARL, Tery L. (1993), "Demokrasi Nedir Ne Değildir?", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (Ed.) Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- SOKULLU, Ebru Canan ve ERTUNÇ, Burcu, "Demokrasi Algısı ve Referanduma Yönelik Tutumlar"
<http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wpcontent/uploads/2010/08/ArastirmaNotu087.pdf>, (12.04.2012).
- TEKİN, Serdar (2000), "Sivil Toplumun Devletiyle Bölünmez Bütünlüğü", *Birikim*, Şubat – 130, ss. 43-46.
- TOPRAK, Binnaz (1996), "Civil Society in Turkey", *Civil Society in the Middle East* (Der.) R. Norton, Brill, Leiden.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (1994), *Amerika'da Demokrasi*, (Çev). İhsan Sezal, Fatoş Dilber, Yetkin Yayınları, Ankara.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2003), *Siyaset*, Lotus Yayınları, Ankara.
- TURAN İlter (1986), "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", *Türk Siyasal Hayatının Gelişmesi*, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Beta, İstanbul.
- TÜRK DEMOKRASİ VAKFI (1999), *Demokrasi Nedir?*, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara.
- URAL, Abdullah, BAĞDATLI, Şükrü ve ALTINTAŞ, Hakan (2009), "Demokratik Rejimlerin Kültürel ve Siyasal Dayanakları ve Türk Siyasal Kültürü", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, ss. 73-82.
- YILDIRIM, Selahattin (1993), *Yerel Yönetim ve Demokrasi: Kavramlar, Yaklaşımlar*, T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile Uluslararası

Yerel Yönetimler Birliđi ve Dünya Birleşmiş Kentler Federasyonu (IULA-EMME) Yayını, İstanbul.

WHITELEY, Paul, F. (2000), “Economic Growth an Social Capital”, *Political Studies*, Vol. 48, 2000, pp. 443-466.

ZHANG, Jianpeng and KLOUDOVA, Jitka (2009), “Study On Creative Index In China: A Modified Florida’s 3ts Model” *Current Issues Of Business And Law*, Vol. 3, pp. 104-117.

<http://www.dernekler.gov.tr>, 15.04.2011.

(<http://smgconnected.com/2011-turkiye-degerler-arastirmasi>, 15.04.2012).

<http://www.worldvaluessurvey.com/>, 15.04.2011.